

איריס האן

מכון דש"א (דמותה של ארץ)

מאמר זה עבר שיפוט עמיתים

ציטוט מומלץ

האן א. 2011. סביבה-הציר המחבר בין חזון המחאה לבין פיתוח בר-קיימא? אקולוגיה וסביבה 2(4): 323-324.

סביבה-הציר המחבר בין חזון המחאה לבין פיתוח בר-קיימא?

יד על הדופק

גיליון חורף 2011 / כרך 2(4)

6 בנובמבר, 2011

המחאה החברתית שהתעוררה בקיץ האחרון העלתה את המודעות לערכים ולמונחים שלא היו במרכז השיח הציבורי בישראל עד כה, כמו צדק חברתי או דיור בהישג יד. מסרים סביבתיים מעטים מאוד נישאו על השלטים והכרזות שנשארו המוחים והמפגינים, ולא הם שתפסו את מרכז הבמות והכיכרות.

עם זאת, כאשר מעיינים לעומק בטענותיהם של ראשי המחאה והאזרחים ובהמלצות ועדת המומחים של המחאה (בעיקר בתחומי הדיור, התכנון, התחבורה והקרקע) – ניתן לזהות היטב את ההקשרים הסביבתיים של המחאה, שגם אם הם אינם מובלטים, הם חלק מהבסיס הרחב של החזון שהמחאה מבקשת להשיג.

לפני כמעט שנות דור, הוטבע המושג 'פיתוח בר-קיימא', שהוא פיתוח העונה על צורכי הדור הנוכחי מבלי לפגוע ביכולתם של הדורות הבאים לספק את צורכיהם. תפיסה זו קשרה לראשונה בין שלושה יסודות - חברה, כלכלה וסביבה, והמחשה כי ניתן להשיג פיתוח מקיים רק באמצעות טיפול משולב בכל שלושת היסודות. המחאה העלתה למרכז השיח את הקשר בין חברה לבין כלכלה, וליבת הטענות של המוחים נוגעת לקשר ביניהן. עם זאת, ברור כי היסוד הסביבתי הוא חלק בלתי נפרד מן התמונה ומסל הפתרונות שיש לחתור אליהם כדי לשנות את הגישה שהוציאה רבים כל כך אל הרחובות. בשורות הבאות אתמקד בשני היבטים הנוגעים לפן הסביבתי של המחאה: העירוניות, ותופעת הריכוזיות ושלטון התאגידים.

עירוניות וסביבה

מסרים רבים העולים במחאה החברתית נוגעים לעירוניות – הדרישה להכרה בזכות לדירת מגורים בהישג יד, שיש לה נגישות למקורות תעסוקה ולשירותי ציבור, הדרישה לשיפור משמעותי של מערכות התחבורה הציבורית ועוד. מסר זה עומד בסתירה למה שנתפס עד כה כמימוש החלום הישראלי: בית צמוד קרקע בפרבר או ביישוב קהילתי. כך מנוסחים הדברים בהמלצות ועדת ספיבק-יונה, בתחום התכנון:

"תפנית בתפישה: מהתמקדות בפיזור אוכלוסיה ופרבור, המוביל לנגיסה בשטחים הפתוחים והרס הנוף הפתוח והטבע להשקעה ביישובים ושכונות והתמקדות בבניית קהילות. נדרש שדרוג היישובים הקיימים באמצעות ניצול מקסימאלי של המרחב הבנוי הקיים ושילוב של מגורים עם מסחר, תעסוקה ופנאי סביב נגישות ברגל ובתחבורה ציבורית באמצעות השקעות ציבוריות מקדימות."

נקודת המוצא כפי שהיא מוסברת לעיל, היא הבסיס להתנגדותם של ראשי המחאה לחוק הוד"לים, שתכליתו העיקרית היא פיתוח של קרקע ציבורית מחוץ לתחומי הערים ועידוד הפרבור. ההתנגדות לחוק הוד"לים ממחישה היטב את התלכדות האינטרס הסביבתי והאינטרס החברתי: בנייה מסיבית על חשבון שטחים פתוחים מחוץ לתחומי הערים פוגעת בטבע ובסביבה, וגם אינה משיגה את היעדים החברתיים – דיור בהישג יד בנגישות לתשתיות, לתעסוקה ולשירותי ציבור.

הכוונת עיקר הפיתוח לערים היא אחד העקרונות העיקריים של מדיניות התכנון הלאומית, והיא עומדת בבסיס תכנית המתאר הארצית המשולבת לבנייה, לפיתוח ולשימור, תמ"א 35. מבחינה סביבתית, יתרונו של עיקרון זה הוא ברור: ניצול מיטבי של שטחים מופרים ושל אלה הצמודים להם, תוך הימנעות מהפשרה מיותרת של שטחים פתוחים לבנייה במדינה העומדת להיות הצפופה בין מדינות המערב. מבחינה חברתית, העיר מציעה מגוון רחב יותר של פתרונות מגורים לאוכלוסיות מגוונות, ומבחינה כלכלית נחשבת השקעה מיותרת בפריסת תשתיות חדשות, המתחייבת מהקמת יישובים חדשים או שכונות חדשות.

את חיצוק העירוניות יש להבטיח בין היתר באמצעות קיומם של שטחים ציבוריים פתוחים בתחומי הערים באיכות ובכמות נאותות, נורמה שרבות מערי ישראל אינן עומדות בה. יש לכלול בהם גם שטחים של טבע עירוני כדי לאפשר גם לקהילות העירוניות מגע עם הטבע במרחק הליכה מבתים.

ריכוזיות שלטון התאגידים

נושא יוקר המחיה בישראל, שעלה במחאת הקוטג' והתרחב במחאה הנוכחית, הפנה את הזרקור למבנה המשק הישראלי, שהוא ריכוזי מאוד, ושמשפר מועט של תאגידים שולט בחלקים נרחבים ממנו. שלטון התאגידים אינו רק תופעה ישראלית, והוא מוכר היטב בזירה העולמית. חלקם של התאגידים בכלכלה העולמית הולך ומתחזק, ולחלק מהם מחזור כספי העולה על זה של כמה ממדינות העולם. שלטון התאגידים, שהמחאה חשפה את השלכותיו הכלכליות והחברתיות המזיקות, גורם גם נזקים סביבתיים, שראוי כי יתפסו מקום חשוב בשיח המתרחב בנושא זה. הכלכלה התאגידית היא זו המניעה והמעודדת את תרבות הצריכה, שמובילה לניצול ולזבוז של משאבים, ולפגיעה מוגברת בסביבה. תאגידים רב-לאומיים מנצלים לא אחת את חולשתן של ממשלות במדינות מתפתחות לעשיית רווחים מהירה וקלה, תוך פגיעה בקהילה המקומית ובסביבה.

שני נושאים אלו, שהובאו בקיצור נמרץ לעיל, ממחישים את הקשר העמוק בין סביבה, חברה וכלכלה. אמנם המחאה החברתית עוררה בעיקר את הדיון החברתי-כלכלי, אך אין כל ספק כי פיתוח בר-קיימא, שיבטיח שוויון וצדק חברתי וסביבתי, מחייב תפיסה כלכלית-חברתית-סביבתית גם יחד.